

К.Р. Федарцова (Гомель)

СКАРЫНЕ ЦІ СКАРЫНУ: ПРАБЛЕМА СКЛАНЕННЯ ЗНАКАМІТАГА ПРОЗВІШЧА

Уласныя імёны і прозвішчы складаюць асобную, даволі вялікую групу слоў, якія ўстойліва бытуюць у грамадстве, пастаянна пераходзячы ад пакалення да пакалення, ад аднаго народа да другога. Устойлівасць гэтай лексікі прадвызначае і ўстойлівасць напісання імён і прозвішчаў у адпаведнасці са стабільнымі, праваранымі часам правіламі.

Пытанне стабілізацыі правапісных нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы часткова знята, дзякуючы падрыхтаваным і дзеючым з 2010 г. “Правілам беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”. На жаль, змены ў граматычных правілах чакаюць свайго часу. У прыватнасці, пытанні, звязаныя са склонавымі канчаткамі ў некаторых прозвішчах, заўсёды выклікалі цяжкасці, а ў выніку – памылкі. Але адна справа, калі размова ідзе пра рэдкаўжывальныя прозвішчы, а зусім іншая, калі маем разнабой у напісанні агульнавядомых прозвішчаў.

Так, асоба Францыска Скарыны вядома не толькі ўсходнім славянам, але і ўсяму свету. Аднак аказваецца, што мы, беларусы, дакладна не ведаем, як скланяецца прозвішча нашага знакамітага асветніка. Здаецца, на падставе “Слоўніка асабовых уласных імён” [1], у якім прыводзіцца скланенне і гэтага прозвішча, праблема павінна быць вырашана: “Калі прозвішчамі служаць назвы прадметаў жаночага роду (за выключэннем прозвішчаў на *-ь* і ненаціскныя *-га, -ка, -ха*), то такія прозвішчы скланяюцца незалежна ад роду іх носбітаў па тыпу адпаведных агульных назоўнікаў з мяккай, цвёрдай і зацвярдзелай асновамі, напрыклад: *Н. Скарына, Р. Скарыны, Д. Скарыне, В. Скарыну, Т. Скарынай, М. аб Скарыне*” [1, с. 165 – 166].

Аднак артыкул В. Лемцюговай прымушае не пагадзіцца з суаднясеннем паходжання прозвішча Скарына з назвай прадмета жаночага роду. “Адны робяць вытворным яго ад прыметніка “скорый” (“хуткі, шпаркі”), іншыя – ад слова “скора” (“шкура, сырая скура”) (“Слоўнік” У. Даля)... А яшчэ існуе думка, што імя Скарына ўтворана ад слова “скарына”, “скарынка” (пра хлеб). Усе гэтыя версіі абвяргае навука антрапаніміка” [2, с. 14]. Далей В. Лемцюгова прыводзіць вынік навуковага даследавання польскага аномаста М. Малец, дзе даказана, што прозвішча Скарына з’яўляецца скарочаным варыянтам старажытнаславянскіх (дахрысціянскіх) састаўных імён з пачатковай часткай **Скор-**, напр.: *Скарамір, Скараслаў, Скаралюб* і пад.

Прыведзеныя вышэй звесткі даюць падставу аднесці прозвішча Скарына да іншай групы слоў паводле іх скланення. “Калі прозвішчамі служаць назвы прадметаў ніякага роду, а таксама назвы прадметаў, род якіх

выразна не выступае, то такія прозвішчы скланяюцца толькі тады, калі іх носьбітамі з'яўляюцца асобы мужчынскага роду” [1, с. 167]. Праскланяем прозвішча *Скарына* на ўзор скланення прозвішча *Купала*, якое прыведзена М.Р. Суднікам: *Н. Купала, Скарына; Р. Купалы, Скарыны; Д. Купалу, Скарыну; В. Купалу, Скарыну; Т. Купалам, Скарынам; М. аб Купалу, аб Скарыну*. Лічым менавіта гэты варыянт правільным.

Як жа прасочваецца аднастайнасць у скланенні прозвішча *Скарына* ў навуковай і мастацкай літаратуры? На жаль, аднастайнасці мы не назіраем. Так, у навуковым выданні “Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум” заўважаем розную пазіцыю суаўтараў: у сваіх раздзелах Б.А. Плотнікаў скланяе не атаясамліваючы паходжанне прозвішча з назоўнікам жаночага роду: “...пачынаецца з перакладу біблейскіх кніг на старабеларускую мову Ф. Скарынам” [3, с. 441]; з гэтым, верагодна, не згодна Л.А. Антанюк: “Усходнеславянскае друкаванне, пачатае Ф. Скарынай” [3, с. 353]; “...уведзены Францыскам Скарынай” [3, с. 358].

Падтрымліваюць пазіцыю Б.А. Плотнікава Г.Я. Галенчанка, М.Б. Батвіннік: “Раздзел, прысвечаны Скарыну...” [4, с. 14]; “Асноўнае процідзеянне Скарыну...” [Тамсама]; “...прычыны спынення Скарынам друкарскай дзейнасці” [4, с. 18]; “...супрацоўнічалі са Скарынам” [4, с. 63]; “Выданне Францыскам Скарынам Бібліі...” [5, с. 5]; “закладзены падмурак кнігадрукавання... Францыскам Скарынам” [5, с. 23].

А. Лойка ў сваім рамане-эсэ “Францыск Скарына, або Сонца Маладзкіковае” ў давальным склоне выбірае канчатак *-е* на ўзор скланення прозвішчаў па назвах прадметаў жаночага роду, напр.: “бог заўсёды знаходзіў яму, Скарыне...” [6, с. 39]; “Скарыне” [6, с. 47, 156]. Канчатак жа творнага склону *-ам* тоесны канчатку прозвішча *Купала*, напр.: “далучыць народ свой, мову яго да вышынь ім, Скарынам, узятых...” [6, с. 17]; “Скарынам” [6, с. 20, 132]. На с. 94 заўважаны разнабой у выбары канчаткаў гэтай склаенавай формы, параўн.: “парадкавасць падачы заставак Скарынам” і “такі выбар Скарынаю свайго знаку”. Якая прычына варыянтнага канчатка і да якой жа групы слоў аднёс А. Лойка прозвішча Скарына, не зразумела. Паколькі раз у давальным склоне быў канчатак *-е*, то ў творным павінен быць канчатак *-ай (-аю)*, параўн.: *Бульбе, Бульбай (-аю)*. Калі ж форма давальнага склону з канчаткам *-у*, то форма творнага склону павінна мець канчатак *-ам*, параўн.: *Купалам, Сапегам*.

Такім чынам, пытаннямі склаенавых канчаткаў прозвішчаў неабходна працягваць займацца, бо праблема застаецца нявырашанай. Аўтарам новых выданняў неабходна быць вельмі ўважлівымі пры напісанні сваіх твораў, а карэктарам падчас падрыхтоўкі літаратуры да друку. Але пры гэтым усе моманты па скланенні ўласных імён і прозвішчаў варта ўнармаваць і на афіцыйным узроўні ўнесці ўдакладненні.

Аналіз склаенавых канчаткаў прозвішча *Скарына* паказаў, што змяненне ўласных імён з’яўляецца справай не толькі асабістай, але і грамад-

скай. Таму неабходна да гэтага пласта лексікі адносіцца асабліва беражліва і ўважліва, захоўваючы лепшыя традыцыі і ўсебакова аналізуючы навуковыя адкрыцці, каб не дапусціць памылак, недакладнасцей ці непаразуменняў.

Літаратура

1. Слоўнік асабовых уласных імён / уклад. М.Р. Суднік; навук. рэд. А.А. Лукашанец. – 2-е выд., выпр. і дапрац. – Мінск: Бел. навука, 2005. – 176 с.
2. Лемцюгова, В. На трех китах / В. Лемтюгова // Советская Белоруссия. – 2014. – 22 нояб. – С. 14.
3. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск: Інтэрпрэсэсэрвіс : Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
4. Галенчанка, Г.Я. Францыск Скарына – беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар / Г.Я. Галенчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 280 с.
5. Батвіннік, М.Б. Азбука на ўсе часы / М.Б. Батвіннік. – Мінск: Бел. навука, 2003. – 288 с.
6. Лойка, А. Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае / А. Лойка: Раман-эсэ. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 382 с.